

Wójcik, Zbigniew

Franciszek Bieda 1896-1982

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 29/1, 199-204

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



FRANCISZEK BIEDA

1896—1982



W 1948 r., w serii Polskiej Akademii Umiejętności: *Historia nauki polskiej w monografiach*, ówczesny profesor paleontologii Uniwersytetu Jagiellońskiego — dr hab. Franciszek Bieda — opublikował zwięzły szkic dziejów paleontologii w Polsce. Było to bodaj pierwsze w takiej skali podsumowanie dotychczasowych osiągnięć i niedostatków tej dyscypliny w naszym kraju. Uprzednio — w 1931 r. — ukazał się jednak szkic innego profesora UJ Wilhelma Friedberga pt. *Rozwój paleozoologii w ostatnim pięćdziesięcioleciu (1875—1925)*.

Druk wymienionionej wyżej monografii poprzedził prof. Bieda w 1945 r. opublikowaniem bardzo wartościowego opracowania pt. *Etapy myśli ludzkiej w geologii i paleontologii*. Zwrócił w nim uwagę na inspiratorską wartość analiz z zakresu historii nauki oraz przydatność tego materiału w kształceniu młodych specjalistów z zakresu nauk o Ziemi.

Franciszek Bieda, syn Franciszka i Wiktorii, urodził się w dniu 17 XII 1896 r. w Sowlinach w powiecie Limanowa w Karpatach. W latach 1916—1921 studiował nauki przyrodnicze na Wydziale Filozoficznym UJ. W 1922 r. obronił pracę doktorską u prof. Władysława Szajnochy na podstawie rozprawy *Otwornice pstrych iłów okolic Ciężkowic*.

Podczas studiów był uczniem Józefa Grzybowskiego i u niego podjął pracę jako asystent w 1920 r. Po zgonie Grzybowskiego w 1922 r. funkcję tę pełnił nadal kierownikiem Pracowni Paleontologicznej był wówczas prof. W. Friedberg. W latach 1929—1930 studiował dodatkowo na *Faculté des Sciences* w Paryżu. Ponadto w tym czasie odbywał wycieczki badawcze po Francji i Szwajcarii. Po powrocie do kraju w 1932 r. uzyskał *veniam legendi* na UJ na podstawie rozprawy *Egzotyki numulitowe Karpat polskich*. W latach 1932—1935 był docentem UJ, w 1935 r. został profesorem nadzwyczajnym, a w 1946 r. profesorem zwyczajnym paleontologii. W 1952 r. katedry UJ: geologiczna, mineralogiczna i paleontologiczna zostały przeniesione na Akademię Górniczo-Hutniczą w Krakowie. Dwie pierwsze w 1956 r. wróciły na Uniwersytet. Profesor Bieda ze swą katedrą pozostał na AGH aż do przejścia na emeryturę w 1966 r.

Wymienione tytuły prac: doktorskiej i habilitacyjnej wskazują, że Profesor Bieda zajmował się głównie mikropaleontologią. W tej dziedzinie należy — obok J. Grzybowskiego — do najwybitniejszych polskich specjalistów. Wydrukował wiele rozpraw o skamieniałościach karpaccich. Refleksje na temat rozwoju myśli naukowej oraz kierunków dotychczasowych badań w tym zakresie znajdujemy także w obszernym podręczniku akademickim paleozoologii, wydanym w latach 1966—1969. Nie są to jedyne osiągnięcia Profesora Biedy. Wystarczy wspomnieć, że był promotorem licznych prac doktorskich i recenzentem inspirowanych przezeń rozpraw habilitacyjnych, a niektórzy z Jego uczniów zajmują się — co prawda przygodnie — także historią nauki. Działał ponadto w Polskim Towarzystwie Geologicznym, pełniąc okresowo funkcję prezesa Zarządu Głównego oraz redaktora naczelnego „Rocznika Polskiego Towarzystwa Geologicznego”. Za Jego kadencji redaktorskiej czasopismo to drukowało nie tylko wspomnienia pośmiertne o swoich członkach, jak to było dotychczas, ale także studia z zakresu historii nauki (m.in. artykuły F. Biedy o powstałej w 1912 r. Karpacciej Stacji Geologicznej w Borysławiu oraz zorganizowanej w 1922 r. Pracowni Paleontologicznej UJ).

W 1947 r. redakcja *Polskiego Słownika Biograficznego* zaproponowała Profesorowi Biedzie napisanie artykułów o swoich dwóch poprzednikach na Katedrze Paleontologii UJ. Artykuł o W. Friedbergu Jego pióra ukazał się w 1948 r., a o J. Grzybowskim — po przerwie wydawniczej — w 1960 r. Obydwa te opracowania wyznaczyły niejako zakres pisarstwa Profesora Biedy z historii nauki. Późniejsze Jego publikacje

dotyczą w dużym stopniu dziejów paleontologii krakowskiej i karpackiej. Najbardziej przywiązany był jednak do osiągnięć naukowych swego mistrza — J. Grzybowskiego.

Józef Grzybowski był wybitnym geologiem naftowym. Pracując w Karpatach zwrócił uwagę na przewodnią rolę niektórych mikroskamieniałości. Pozwalało to określić wiek warstw, a wraz z innymi przesłankami przewidywać także możliwość napotkania złóż ropy naftowej w określonych seriach skalnych. Wyniki swych prac ogłaszał od 1895 r. — spotykając się z krytyką ze strony geologów polskich i austriackich. Po latach do wniosków, podobnych do tych które sformułował prof. Grzybowski, doszli geolodzy amerykańscy. Oni, za pośrednictwem prac Profesora Biedy, dowiedzieli się o osiągnięciach Grzybowskiego i przyznali mu pierwszeństwo w zakresie wypracowania metod mikropaleontologii stosowanej.

Przedstawione streszczenie metody Grzybowskiego pozwala zrozumieć fascynację tematem. Rezultat — to szereg wartościowych opracowań (np. *Polska, kolebka mikropaleontologii stosowanej* — 1953 r.; *Beginning of micropaleontology in the flisch of the Polish Carpathians* — 1967 r.), a przede wszystkim obszerna i bardzo cenna książka wydana na jubileusz 600-lecia UJ pt. *Józef Grzybowski*. Wartość ostatniego opracowania jest szczególna. Ukazano w nim nie tylko istotę osiągnięć naukowych Grzybowskiego, ale i młodopolską atmosferę, w której działał.

Na stulecie urodzin J. Grzybowskiego Profesor Bieda wydał specjalny numer „Rocznika Polskiego Towarzystwa Geologicznego”, zawierający przedruk podstawowej rozprawy tego badacza oraz opracowanie własne pt. *One hundredth anniversary of the birth of Józef Grzybowski*. W zeszycie tym zamieszczono rozprawy najwybitniejszych mikropaleontologów światowych.

Wśród opracowań Profesora Biedy na wymienie zasługują ponadto dwa biograficzne szkice o W. Friedbergu; szkic o Janie Jaroszu (profesorze AG w Krakowie); o Janie Nowaku (profesorze geologii na UJ), Marii Dylażance (uczennicy J. Grzybowskiego). Wspomnienia poświęcił także paleontologom luźno związanymi z Krakowem: Marii ze Styrnawów de Cizancourt w okresie międzywojennym badała flisz Karpat; później (pracowała we Francji) i Romanowi Kongielowi (profesor UMK i Muzeum Ziemi).

Wspomniano już o druku bardziej ogólnego artykułu poświęconego rozwojowi geologicznej i paleontologicznej myśli naukowej. Podobne problemy zostały ponownie podjęte przez Profesora Biedę w nawiązaniu do setnej rocznicy wydania dzieła K. Darwina o pochodzeniu gatunków (np. artykuł *Co mówi paleontologia o ewolucji* — 1959 r. oraz obszerne studium *Pleontologia a ewolucja* — 1960 r.). Do problemów tych Autor nawiązywał zresztą wielokrotnie w swym podręczniku paleozoologii. W

pewnym stopniu bardziej ogólny charakter ma także opracowanie z 1953 r., analizujące problemy paleontologii w dziele S. Staszica *O ziemiorodztwie Karpatów i innych gór i równin Polski*. Rzecz jest o tyle ciekawa, że stanowiła zaczątek inicjatywy krytycznego wydania tego dzieła. Reorganizacja nauki w Polsce inicjatywę tę przekreśliła. Wydano wprawdzie reprodukcję *Ziemiorodztwa*, ale z zupełnie inaczej ujętym opracowaniem krytycznym.

Dwa z artykułów Profesora Biedy dotyczyły dziejów Polskiego Towarzystwa Geologicznego. Jeden z nich jest refleksją historyczną z okazji wydania 25 tomu „Rocznika” tego stowarzyszenia, a drugi — obszernym podsumowaniem 40-letniej działalności tej organizacji naukowej. Zwłaszcza drugi z nich jest opracowaniem wartościowym. Odtworzono w nim bowiem historię organizacji, do której dziejów niemal nie ma materiałów źródłowych.

W dorobku Profesora Biedy znajdują się także próby doraźnych podsumowań (np. *Zagadnienia mikropaleontologii w Polsce — 1950 r.*; *Obecny stan mikropaleontologii fliszu karpackiego — 1954 r.*; także kilka — pominiętych w zestawieniu — opracowań drukowanych za granicą w czasopiśmie „*Micropaleontology*”). Są również artykuły — powstałe na marginesie głównego nurtu zainteresowań Profesora Biedy — wskazujące m.in. na rolę literatury i sztuki w upowszechnianiu nauki i jej dziejów (np. *Rola powieści fantastycznej w dziedzinie popularyzacji nauki — 1959 r.*, *Popularyzacja paleontologii w filumenistyce — 1961 r.*).

Niewątpliwie najważniejszym opracowaniem Profesora Biedy jest monografia wydana w 1976 r. pt. *Zarys dziejów paleontologii w Krakowie*¹. Temat został zawężony do paleozoologii i obejmuje analizę publikacji od 1845 r. po lata siedemdziesiąte bieżącego stulecia. W XIX-wiecznej części omówiono m.in. osiągnięcia: Ludwika Zejsznera, Alojzego Altha, Stanisława Olszewskiego, Stanisława Zarecznego, Władysława Szajnochy, Tadeusza Wiśniowskiego i Józefa Grzybowskiego. Analiza osiągnięć w XX w. w mniejszym stopniu dotyczy poszczególnych uczonych, choć i tu przedstawiono dorobek: Kazimierza Wójcika, Wiktora Kuźniara, Edwarda Lubicz-Niezabitowskiego. Poświęcono natomiast więcej uwagi grupom badaczy zatrudnionych w różnych katedrach na UJ, Akademii Górniczej (później Akademii Górniczo-Hutniczej), w Zakładzie Zoologii Systematycznej i Doświadczalnej PAN w Krakowie, Karpackiej Stacji Terenowej Instytutu Geologicznego, Państwowym Przedsiębiorstwie Wiercenia Poszukiwawcze itd. W dziale *Miscellanea* znalazła się m.in. pozycja *Historia nauki, bibliografia*. Natomiast w dziale *Kierunki badań paleontologicznych* wyróżniono podczęści: *Mikropaleontologia*,

¹ Recenzja tej monografii, pióra Z. Wójcika, ukazała się w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki” (R. 22: 1977 s. 385—387).

Zwierzęta bezkręgowce, Kręgowce, Biohieroglify i problematyki, Rozwój badań paleontologicznych w Krakowie.

Zarys dziejów paleontologii w Krakowie adresowany jest raczej do specjalistów niż historyków nauki. Adresaci przyjęli publikację bardzo ciepło i stale korzystają z uwag Autora podczas prac nad wybranymi grupami zagadnień pleozoologicznych. Rzecz zrozumiała, że historyk, nawet w tak pomyślanym opracowaniu, znajdzie również wiele interesującego materiału o paleontologach, placówkach naukowo-badawczych, stowarzyszeniach itp.

Profesor Bieda był przede wszystkim kronikarzem dziejów paleozoologii w Krakowie. Uczestnicząc od 1916 r. w pracach badaczy tej miary co Grzybowski, Friedberg, Nowak, Szajnocha, zanotował wszystko, co uznał za istotne dla rozwoju tego właśnie środowiska badawczego. Zgromadził wiele literatury przedmiotu, miał ponadto doskonałą pamięć (charakterystyczną zresztą dla osób tracących wzrok). Te wszystkie przedmioty sprawiły, że dla przyszłych historyków nauk przyrodniczych pozostawione przez Niego publikacje będą materiałem źródłowym o bardzo ważnym znaczeniu.

Profesor Bieda zmarł w Krakowie w dniu 29 IX 1982 r. po długiej i ciężkiej chorobie. Na cmentarzu żegnano Go jako wybitnego mikropaleontologa, nauczyciela akademickiego oraz historyka nauki².

Zbigniew J. Wójcik
(Warszawa)

WYBÓR PUBLIKACJI FRANCISZKA BIEDY Z ZAKRESU HISTORII NAUKI

1. *Etapy myśli ludzkiej w geologii i paleontologii*. „Wszecławiat” 1945 s. 81—84.
2. *Friedberg (Salomon de) Wilhelm (1873—1941)*. W: *Polski słownik biograficzny*. Kraków 1948 t. 7 s. 137—139.
3. *Historia paleontologii w Polsce* W: *Historia nauki polskiej w monografiach PAU*. Kraków 1948, 39 ss.
4. *Jan Jarosz 1877—1944*. „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego” T. 19: 1949 s. 55—61.
5. *Jan Nowak jako paleontolog*. Tamże s. 186—190.
6. *Wilhelm Friedberg 1873—1941*. Tamże s. 27—31.
7. *Zagadnienia mikropaleontologii w Polsce*. Tamże. T. 20: 1950 s. 223—225.
8. *Paleontologia w dziele Staszica „O ziemiorodztwie Karpatów”*. W: *Sprawozdanie z czynności i posiedzeń PAU 1951*. T. 52: 1953 s. 731—733.
9. *Polska, kolebka mikropaleontologii stosowanej*. „Przegląd Geologiczny”. R. 1: 1953 z. 9 s. 1—4.
10. *Obecny stan mikropaleontologii fliszu karpackiego*. Tamże. R. 2: 1954 z. 3 s. 89—93.

² Fotografia Franciszka Biedy pochodzi ze zbiorów Muzeum Ziemi PAN w Warszawie.

11. *Z dwudziestym piątym tomem „Rocznika Polskiego Towarzystwa Geologicznego”*. „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego”. T. 25: 1955 s. 3—8.
12. *Co mówią paleontologia o ewolucji*. „Wszechświat” 1959 s. 285—290.
13. *Rola powieści fantastycznej w dziedzinie popularyzacji nauki*. Tamże s. 93—98.
14. *Uwagi na temat artykułu Janiny Szejn „Historia mikropaleontologii polskiej”*. „Kosmos” seria B R. 5: 1959 s. 247—250.
15. *Grzybowski Józef (1869—1922)*. W: *Polski słownik biograficzny*. Wrocław 1960 t. 9 s. 107—108.
16. *Paleontologia a ewolucja*. W: *Stulecie dzieła Darwina*. Praca zbiorowa. Kraków 1960 s. 27—46.
17. *Popularyzacja paleontologii w filumenistyce*. „Wszechświat” 1961 s. 115—119.
18. *Czterdziestolecie Polskiego Towarzystwa Geologicznego 1921—1961*. „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego”. T. 32: 1962 s. 119—140.
19. *W pięćdziesiątą rocznicę utworzenia Pracowni Paleontologicznej Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Tamże s. 623—828.
20. *Założenie pierwszej stacji geologicznej w Karpatach w r. 1912*. Tamże s. 620—631.
21. *Józef Grzybowski*. Wydawnictwa jubileuszowe. Kraków 1963 s. 56.
22. *Roman Kongiel (1904—1960)*. „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego” T. 34: 1964 s. 605—614.
23. *Historia paleontologii*. W: *Paleozoologia*. T. 1. Część ogólna. Zwierzęta bezkręgowce. Warszawa 1966 s. 23—33.
24. *Beginnings of micropaleontology in the fliish of the Polish Carpathians* „Instytut Geologiczny Biuletyn” 221 cz. 2: 1967 s. 283—290.
25. *Józef Grzybowski, zasłużony geolog i paleontolog (17 III 1869 — 17 II 1922)*. „Wszechświat” 1969 s. 169—175.
26. *One hundreth anniversary of the birth of Józef Grzybowski*. „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego”. T. 39: 1969 s. 7—11.
27. *Polskie prace o ssakach kopalnych*. W: *Paleozoologia*. T. 2. *Strunowce*. Warszawa 1969 s. 545—548.
28. *Maria Dylązanka (1886—1966)*. „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego”. T. 40: 1970 s. 499—500.
29. *Zarys dziejów paleontologii w Krakowie*. *Prace Geologiczne* 94: 1976, 128 s.
30. *Marie de Cizancourt (1896—1978)*. „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego” T. 49: 1979 s. 427—433.

Zestawił: Zbigniew J. Wójcik
(Warszawa)